

2013 november Esszé

Balázs Péter: Mítoszok kora

Fontos új könyvével (Állatkert Kolozsváron – Képzelt Erdély, Budapest, 2013, Magvető Könyvkiadó) György Péter valószínűleg sok magyar polgár primer érzületének ad hangot: elsősorban nyilván azok fogják értékelni ezt a művet, akik elviselhetetlennek ítélik a közéletben és a kultúrában egyre komolyabb pozíciókkal bíró „nemzeti” diskurzus tobzódását. A könyv argumentációjának olyan rétegei is vannak, amelyekről helyhiány vagy kompetencia hiányában meg sem próbálok részletesebben szólni: ilyenek az emlékezetpolitika működésére vonatkozó teoretikus és nemzetközi példákat felidéző fejtegetések; az 1920 és 1944 között, majd 1989 után felállított Trianon-emlékművek (no meg a szaporodó Wass Albert-szobrok és székely kapuk) esztétikai jellegű kritikája; s végül a XX–XXI. századi irodalmi műveket az identitás és a közösségteremtés szempontjából tárgyaló elemzések. Ez utóbbiak egyébként hol meggyőzőek, hol kevésbé azok, hol meghökkentően mélynek tűnnek, hol csak a felületet látszanak karcolni (utóbbi esetben is érdekesek és elgondolkodtatóak). György Péter könyvét nemcsak azért vélem megkerülhetetlennek, mert a politikai közbeszédben központi szerepet betöltő nemzeti problematika elburjánzását a társadalom- és a kultúratudományok eszköztárának és friss szakirodalmának felhasználásával tárgyalja, hanem azért is, mert a diagnózis mellett világos ellenjavallattal is szolgál. György a (képzelt) monokulturális Székelyföldet középpontba állító, mélyen ahistorikus, neotradicionalista nacionalizmus létrejöttének okait, körülményeit, működésének jellegzetességeit elemzi, majd javaslatot tesz annak meghaladására. Legfontosabb állításai gondolati rendszert alkotnak, az alábbiakban ennek – valamennyire nyilván szubjektív – bemutatására törekszem.

Trianon nemzeti történelmünk központi traumája, melyet a magyar közgondolkodás mindig hajlamos volt istenítéletként, derült égből villámcsapásként vagy az ellenünk összeesküdött sátáni erők műveként interpretálni, noha persze minimum a kiegyezés óta tudható volt, hogy minden magyarországi nemzetiség államalkotó nemzet akar lenni, s hogy politikai vezetőik a dualista rendszer elitje felkínálta engedményeket kevesellni fogják. A Trianon előtti Magyarország (amelyet kizárólag a relatív többségben lévő magyarság tekintett hazájának), változatlan formában legalábbis, fenntarthatatlan volt. Az ezzel kapcsolatos rossz közérzet és a baljós jelek elfojtásának egyik eszköze György Péter szerint a manipulatív etnikai térképészet volt, amely a dolog természetéből adódóan homogén tájakat reprezentált, felszámolva a bizonytalanságot, a sokszínűséget és eldönthetetlenséget. A másik örület: a Kárpát-medencének a magyar államtér természetes kereteként való bemutatása, a természet és a táj etnicizálása, a magyar „kultúrtáj” (l. „Adjátok vissza a hegyeimet!”) fogalmának a köztudatba való beemelése. Erről lepattant – és azóta is lepattan – Jásziék szociologizáló érvrendszere és minden más racionálisnak tűnő diskurzus. Az összeomlás lehetőségének tudata ellenére a csapás persze elképzelhetetlenül új helyzetet teremtett – a felfoghatatlan trauma irodalmi művekben való manifesztálódását tárgyalja a Kosztolányi szerkesztette Vértó Magyarország kötetnek szentelt fejezet, amelynek utolsó lapjain György Péter az univerzális elváráshorizontról lemondani még a nemzeti gyász legtúlhajtottabb pillanataiban sem hajlandó Karinthy apológiáját adja.

Trianon sorsa a Kádár-rendszerben a felejtés volt (amely az utolsó évtizedekben persze Sütőnek, a táncházmozgalomnak, az Erdély-járás divatjának köszönhetően azért oldódni kezdett). A közöny meghaladása üdvözlendő, a radikálisok ahistorikus nacionalizmusa azonban a határon túli magyarok iránti figyelmet a mitikus Székelyföld felmagasztalására cserélte. E kortárs magyar neotradicionalizmus agresszív fellépése azért lehet oly sikeres, mert a történelem írott forrásaitól való teljes eltávolodásra épít, sőt ezt meg is ideologizálja: a történészszakma széles körben elfogadott eredményeitől való elszakadást úgy értelmezi, mint az „autentikus” nemzettudat féken tartása érdekében korábban eltitkolt igazságok napvilágra kerülését. György Péter aláhúzza, hogy a multietnikus és bizonyos korszakaiban kifejezetten korszerű és progresszív Erdély (gondoljunk például a tordai országgyűlésre, Apáczai Csere Jánosra vagy később a felvilágosodás korának szellemi pezsgésére) komplex és ellentmondásos valódi története nem érdekli a megkonstruált nemzeti tradíció híveit, akik inkább a Csíki Székely Krónika Budvárát és főrabonbánját részesítik kitüntető figyelemben. Szerzőnk teljes joggal húzza alá, hogy az erdélyi történelem történetileg jól dokumentált korszakai – az új és a legújabb kor – az esetek túlnyomó többségében tökéletesen hidegen hagyják a modernitás kihívásai előtt menekülni próbáló, az autentikus és romlatlan magyarságot kereső hagyománybarkácsolókat, mint ahogy a mai – a jelenkori romániai társadalom részét képező – Erdély és Székelyföld viszonyai és igényei iránt sem érdeklődnek. Az imaginárius középkorba való visszatérés mitikus víziója György Péter szerint egyértelműen válságtünet: elsősorban a modern politikai közösséget teremteni nem képes magyar társadalomban élő, jelen korunk komplex viszonyait átlátni pedig meg sem próbáló frusztrált és rosszkedvű polgárok (köztük rémisztően sok fiatal) döntenek úgy, hogy a ma Magyarországa élehetetlen és reménytelen hely, megváltást tehát csak a mitikus múlthoz való visszafordulás jelenthet. Dobogókő és Pilis azért válhatott kerge misztikusok és politikai okkultisták játszótérévé, mert a klasszikus értelmiségi patriotizmus tartalékai kimerültek, az 1989-ben megalapozott liberális demokrácia pedig társadalmunk jelentős részének semmit nem tud nyújtani. Húzzuk alá végül, hogy a neotradicionalisták mitikus vízióinak sikere egyben a legkorszerűbb médiumokra építő populáris kultúra győzelmét is jelenti az írott betűt szentként tisztelő hagyományos magaskultúra felett, hiszen a belépési küszöb igen alacsony: akár egyetlen betű elolvasása nélkül, pusztán az erdélyi kegyhelyekre (pl. a gyimesi „ezeréves határookra”) történő zarándoklatokkal, autentikusnak tűnő ruhák viselésével, hagyományos magyar sportok gyakorlásával, az erdélyi konyha kultiválásával, a nemzeti rockzenekarok muzsikájának hallgatásával és persze rovásírásos táblákkal ékesített személyes Facebook-oldal létrehozásával már részét is képezhetjük az igazi magyarok érzelmi közösségének.

György Péter válasza erre ez a könyv, melynek központi vonulata a XX–XXI. századi erdélyi kultúrtörténet néhány fontos epizódjának és meghatározó alakjának felidézése. Valljuk meg: ez sokkal érdekesebb, mint akárhány székely kapu. Erdély demitizációjának legfontosabb hozadéka: jól kitűnik, hogy nemzeti közösséget működtetni nem egyenlő frissen kreált zászlók lobogtatásával és a magyar „kultúrtáj” elvesztése feletti siránkozással. Egy nemzeti közösség fenntartása – különösen az ismert történeti körülmények között (Ceausescu hipernacionalista elnyomására gondoljunk) – komoly morális problémákkal terhes, kőkemény feladat, végrehajtásának ára van, amelyért mindenkinek áldozatokat kell hoznia. Hogy mást ne mondjunk: ha nincsenek az utólag elvtelennek látszó paktumokat megkötő kommunista értelmiségiek, az erdélyi magyar közösségnek aligha lett volna egyeteme, folyóirata és könyvkiadója. Erről szólnak a Magyar Autonóm Tartomány történetének, illetve Szabédi László életművének szentelt, a „kollaboráció” fogalmát körbejáró fejezetek, amelyek megállapításai nyilván nehezen egyeztethetőek az erdélyi kulturális elit idealizált (ön)képével. Egy értelmiségi számára a többes szám első személyben való beszéd egyébként sem olyan egyszerű, mint azt sokan gondolnák, hiszen nincsen például kézenfekvő válasz arra a kérdésre, hogy egy etnokulturális létben fenyegetett közösségen belül miképpen őrizhető meg a kultúra minőségét fenntartó kritikai szellem, s hogyan konzerválható a szolidaritás és a szabadság – máshol

evidens – kettőssége. Erről szól a könyv Bretter-fejezete. Ha pedig arra vagyunk kíváncsiak, hogyan „nem éltek túl” sokan a kisebbségi magyarok közül a kommunizmus elviselhetetlen hétköznapijait, olvassuk el bátran a könyv Szilágyi Domokosnak szentelt fejezetét. A diktatúra bukása után fellépő két generáció – más és más módon – megpróbál kiszabadulni a kisebbségi irodalommal szembeni tradicionális elvárások kötelékéből: az Éneklő Borz és az Előretolt Helyőrség írói és költői igen kritikusan és ironikusan viszonyulnak az erdélyiség hagyományos felfogásához is.

Trianon 2011 óta nem történettudományi kérdés, hanem „állampolgári identitásunk alapja”. Erről papírunk van. Nyilvánvaló, hogy a napjaink hivatalos történelemfelfogása – azzal, hogy Trianont elszakítja okaitól és előzményeitől, s mintegy az időn kívüli sorstragédiává stilizálja fel – az őszirózsás forradalmat és még inkább a Tanácsköztársaságot kívül helyezi „a nemzeti szenvedéstörténet restaurált történetén”. György szerint azonban az egymást szorosan követő és egymással logikailag összetartozó történések közötti szemezgetésnek nincs értelme. 1918, 1919 és 1920 a történeti Magyarország és a dualista rendszer összeomlásának a fejezetei. Különösen elfogadhatatlannak ítéli a Tanácsköztársaság pusztá kriminalizálását, hiszen ily módon elhalványul az a fontos tény, hogy a történéseket ígéretnek tekintették és üdvözölték (és nem csak félelemből) olyanok is, akik pedig nem voltak és nem lettek kommunisták. A szocialisták és liberálisok elmúlt két évtizedes „nemzeti” teljesítményét is bírálattal illető György Péter összességében azt állítja, hogy a 2010 óta zajló szimbolikus törvénykezés a sebek begyógyítása és racionális megoldások keresése helyett továbbra is traumaközösségként definiálja Magyarországot, ami ismét csak nem más, mint menekülés a modern politikai közösséggé alakulássá való képtelenség problémája elől. A kielégíthetetlen nosztalgia táplálása közben fel sem merül, hogy a traumatikus konfliktusok közös megoldását célzó eljárásokkal is próbálkozhatnánk. Mi volna ebben a magyar politikai elit feladata? Nincs új a nap alatt: önmagunk revíziója, a dualista elit felelősségének beismerése, a mítoszok korának lezárása. Nem ebbe az irányba tartunk, s az új nemzedék egyre korábban kapja meg a maga sérelmi dózist... (L. erről például a Csehszlovák Kém nevű honlap összeállítását [http://dotoho.blog.hu/2013/06/18/igy_gondozzuk_a_trianon_traumankat] a magyar oktatási intézményekben rendezett Trianon-megemlékezésekről, melyek hangvétele egyszerűen kriminális és kétségbeejtő.)

György Péter korábbi műveinek kérdésfeltevéseivel kontinuitást mutató, egyes fejezeteiben kissé túlírt munkája jól illusztrálja, milyen végeredményhez jutunk, ha egy szilárd elméleti alapok felett diszponáló szerző nagy empirikus tudásanyagot halmoz fel, s azt meggyőző stílusban prezentálja. Kár, hogy azok nem fogják elolvasni, akikre pedig igencsak ráférne.

Kapcsolódó írások:

1. **Sándor Erzsébet: Síri kell, ennyi az egész (Balázs Péter kabaréválogatásai, m1, 2011. június 12-től 12 részben.)** Balázs Péter nemcsak egyszerűen műsorszerkesztő, rendező, író, hanem színidirektor is,...
2. **Mire van passzusunk? – Balázs Péter és Oszkó Péter a Fapados Szalonban, moderátor Pikó András, hozzászólók Lánczos Vera, Almási Miklós, Farkas Zoltán, Domány András, Bauer Tamás, Valki László, Vicsek Ferenc** – Amikor a beszélgetésünkre készültem, rájöttem, miért olyan nehéz követni...
3. **Molnár Gál Péter: Tanuljunk nehezen, lassan új színházat nézni (Kalevala. Írta Szálinger Balázs.)** Csak közvetlenül az előadás előtt, a Trafó plakátjáról tudtam meg,...
4. **Fáy Miklós: Kossuth humora (Carlo Goldoni alapján Ferkai Tamás: Mirandolina. A Szolnoki Színház előadása. Zenéjét szerezte Mikó István. Rendezte Balázs**

Péter.) Nem, igazán igyekszem, de nem mondhatom, hogy utálok Balázs Pétert....

5. **Révész Sándor: „Nincsen nekem szavam azt kimagyarázni” (Ablonczy Balázs könyvéről)** Összeforrt, ami összeegyeztethetetlen! Az otthonhoz, a szülőföldhöz való ragaszkodás és...

Cimkék: Balázs Péter, György Péter